

Rosa CONGOST, *Les lliçons d'història. El jove Pierre Vilar (1924-1939)*, Barcelona, *L'Avenç*, 2016, 478 pàgines.

Resseguir el procés de formació intel·lectual i política d'un gran historiador pot resultar, certament, un exercici de gran interès. En el cas que ens ocupa, la recerca disposa de dos atractius afegits: d'una banda, la importància innegable de Pierre Vilar en la construcció de la historiografia catalana contemporània –fins al punt que Enric Pujol l'ha qualificat recentment com un dels tres «imprescindibles», juntament amb Ferran Soldevila i Jaume Vicens Vives;¹ d'altra banda, i aquesta és el tret que sorprendrà més el lector, per la gran quantitat (i qualitat) de la informació que proporciona la documentació utilitzada per Rosa Congost: la ingent correspondència familiar del jove Pierre Vilar.

La correspondència que Congost ressegueix amb diligència i encert s'inicia el 1924, quan el jove Vilar, amb tot just divuit anys, es trasllada a París amb l'objectiu d'obtenir una plaça a l'elitista École Normale Supérieure (ENS). I es clou el 1939, just abans de ser mobilitzat com a oficial d'una companyia colonial de l'exèrcit francès (i del seu captiveri posterior com a presoner de guerra als camps alemanys). Aquest període de 15 anys és, no cal dir-ho, una etapa d'un interès polític ingent, tant a França com a Espanya, com també al conjunt del continent europeu. Però és, alhora, el moment de forja de la personalitat de l'historiador, a cavall de les seves experiències a París i a Barcelona. Així, l'estudiant universitari dona pas a l'investigador i al professor de secundària. I, en paral·lel, el geògraf implicat en l'escola regional francesa de Vidal de la Blache esdevé historiador, i ja apunta a allò que definirà més endavant com a «història total». I alhora, l'infant format a Montpeller en una tradició catòlica i republicana d'esquerres s'acosta al comunisme, en la versió soviètica –i descobreix Catalunya com a nació. Posats a dir, la correspondència que Rosa Congost ens ofereix de manera generosa també ens permetrà conèixer les primeres relacions amoroses del jove intel·lectual.

En tots aquests sentits, i també per la sinceritat i el deseiximent amb què Vilar s'expressa a les cartes, l'obra s'acosta al gènere de la novel·la iniciàtica: el protagonista relata en primera persona, i des de la privacitat que representa un epistolari familiar, aquells esdeveniments que en forjaran el futur professional, però també la seva personalitat més íntima.

Pierre Vilar, orfe de mare des dels onze anys, adreça la major part de les cartes dels primers anys a la seva germana Marie i a la seva tia Françoise, mestra com la mare, soltera, que va acollir des de la infantesa els dos germans. Només puntualment, en les ocasions excepcionals, el jove estudiant s'adreça al seu pare, Marius, que va morir el 1929. Ja en una segona etapa, la seva interlocutora és l'arxivera Gabrielle Berrogain, amb qui es va comprometre l'octubre de 1932 i amb qui es va casar el 10 de juliol de l'any següent. Les característiques pròpies del gènere epistolari fan que la informació esdevingui més nombrosa en les etapes de separació física amb les seves corresponents, i que pràcticament desaparegui quan hi conviu.

Amb encert, Rosa Congost divideix el llibre en dues parts, «París» i «Barcelona», i organitza la informació en cadascuna en termes cronològics, però també temàtics –tot diferenciant, per exemple, les seves inquietuds professionals i les seves opinions polítiques. Així, l'etapa de París presenta la dificultat de les proves per accedir a l'ENS, la vida acadèmica, el descobriment de la geografia regional, les primeres passes del seu compromís polític, però també la seva relació, finalment impossible, amb l'estudiant i concertista sèrbia de

1. E. PUJOL, *Tres imprescindibles: F. Soldevila, J. Vicens Vives i P. Vilar*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2015.

religió jueva Margot Kassowitz –per qui encara fa un darrer intent el març de 1931, tot traslladant-se a Novi-Sad per sol·licitar infructuosament que el seu pare n'autoritzi el matrimoni.

La primera estada a Barcelona es produeix la tardor de 1927, amb motiu de l'elaboració del treball per a l'obtenció del diploma d'estudis superiors. En aquell moment, Vilar entenia Barcelona i la seva àrea com un espai ideal per a la redacció d'una tesi de geografia regional. De fet, com ell mateix explica a les seves cartes, el tema li havia estat suggerit un any abans per Max Sorre, professor de Lille, que l'havia hagut d'abandonar. Ja aleshores l'enfocament de la recerca tenia algunes connotacions històriques. La recerca havia d'esdevenir «mig història, mig geografia humana; la talassocràcia catalana del segle XIII, tot apropant-se a la constitució geogràfica de la Mediterrània occidental i a les illes de Mallorca, etc. I fins i tot de Montpeller» (p. 222). En aquella primera estada va conèixer Pau Vila, «l'únic geògraf modern de Barcelona» (p. 246), i el seu deixeble Gonçal de Reparaz, amb els quals mantindrà una llarga amistat. Fruit d'aquest primer contacte serà el seu article «La vie industrielle dans la région de Barcelone», publicat als *Annales de Géographie* la tardor de 1929.

El 1930 una estada a la Casa Velázquez de Madrid li permetrà establir un reguitzell de comparacions entre la capital del regne i Barcelona, del qual la capital de Catalunya sempre sortirà victoriosa. Un viatge a las Batuecas i el coneixement personal de Miguel de Unamuno («simpàtic, però molt espanyol, és a dir, incapaç, per retard social, de concebre una idea clara i portar-la fins al final», p. 291) no generen precisament simpaties al jove historiador. Vilar retreu a altres hispanistes francesos la tendència a justificar l'endarreriment (i fins el fanatisme i la injustícia) de l'Espanya castellana en nom de l'exotisme, i d'allò que ara potser anomenariem *relativisme històric*.

Però Vilar ja és a Barcelona el 1931 i, després d'una estada fugaç a Novi Sad, ja esmentada, hi viu en primera persona el 14 d'abril. Aquí la seva actitud es mig parteix: d'una banda es contagia de l'eufòria per la naixent república catalana (i en subratlla el darrer mot); d'altra banda, com a intel·lectual proper al comunisme, tem que es repeteixin els errors de la Tercera República Francesa.

Amb el nou règim, Vilar esdevé professor de francès a la nova Escola de Mestres projectada per Ventura Gassol i dirigida per Miquel Santaló (1932); dos anys després és nomenat professor d'Història al Liceu Francès de Barcelona, mentre la seva ja esposa, Gabelle Berrogain, s'incorpora a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. El 1935 neix el seu fill Jean.

Són anys, també, de recerca. Entre 1933 i 1935, Vilar publica set articles, amb temàtiques que es troben ja a cavall de la geografia humana (l'energia hidroelèctrica, la indústria del suro, el Port de Barcelona, etc.) i la història –entre els quals destaquen «L'obra de Capmany, model de mètode històric. La història catalana al segle XVIII», publicat al *Bulletí del Centre Excursionista de Catalunya* i «Sur l'histoire sociale de la Catalogne», destinat als pioners *Annales d'Histoire Économique et Sociale*, de Marc Bloch i Lucien Febvre.

Tot i que la Guerra Civil agafa la família Vilar a França, l'historiador retorna a Barcelona als primers mesos de la revolució, i se n'endú una imatge força positiva. Després, ja instal·lat a França, i incorporat a centres de secundària de la regió de París, Vilar i la seva esposa contribuiran a la defensa de la República.

L'etapa que recull aquest llibre es clou amb diverses reflexions de gran interès, que presenten ja un Vilar madur i capaç de plantejar-se els gran reptes intel·lectuals que tan sols l'esclat de la Segona Guerra Mundial va deixar temporalment congelats. Així, ja en un informe de novembre de 1938, queda clar que Pierre Vilar ha optat per «accentuar el caràcter històric» de la seva tesi sobre Barcelona, i que «de geògraf passa a ser historiador» (p. 419). I, en paral·lel, Vilar comença a posar les bases intel·lectuals de la que serà la seva menuda, però molt celebrada, *Histoire de l'Espagne*, publicada el 1947.

Entre els textos de 1939 destaca, d'una banda, el balanç de la commemoració del 150è aniversari de la Revolució Francesa, escrit amb Albert Soboul, i publicat a *La Pensée*. En aquest text, entre altres coses, els dos joves historiadors recorden que «la concepció de *museu d'art* interfereix massa sovint amb la concepció de museu històric», i aposten decididament per aquest model. L'altre text, d'un interès ingent per als historiadors, és la carta enviada a un amic castellà poc després de la desfeta de 1939 (p. 432-437). Rosa Congost identifica aquest autor amb Claudio Sánchez Albornoz (que, per cert, va ser més endavant el darrer president de la República a l'exili). Vilar hi constata la incapacitat de l'esquerra espanyola per entendre el fet nacional català, i afegeix:

Al cap de cinquanta anys de discussions molt aspres (on els castellans han estat sovint més violents en les seves expressions menyspreadores que els catalans) ja no es pot parlar més d'unitat espanyola i en conseqüència –per aquells que no tinguin por de les paraules– els problemes ja no són «regionals» sinó «nacionals».

L'obra es tanca amb un epíleg, on Rosa Congost planteja unes comparacions interessants entre el relat de la correspondència coetània i la memòria reflectida per Pierre Vilar, gairebé seixanta anys després, a *Pensar històricament. Reflexions i records*, obra editada per la mateixa autora (València, 3 i 4, 1995). Les similituds entre uns textos i altres són, certament, molt significatives, cosa que demostra que aquelles experiències pioneres van exercir un impacte ingent al Pierre Vilar adult. Aquesta asseveració és, sens dubte, també confirmada per un altre text autobiogràfic de gran importància. Em refereixo al prefaci «La composició de l'obra: etapes metodològiques» de la seva tesi doctoral *Catalunya dins l'Espanya Moderna* (1962) –que, per cert, porta el revelador subtítol: «Recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals». En una i altra obra, Vilar descriu amb gran precisió aquells anys d'aprenentatge, a cavall de París i Barcelona, de la geografia regional i la història total.

La biografia intel·lectual del primer Vilar, escrita per Rosa Congost, també té un innegable caire didàctic. L'obra s'acompanya amb tots els instruments necessaris per aprofundir-hi: un glossari, una cronologia, un índex de nom i un aparat de notes que no aclapara però que resulta molt instructiu. Rosa Congost dedica el seu llibre «als estudiants d'Història (de la Universitat de Girona, per exemple)». Una dedicatòria de la qual cal fer partícip la totalitat de la comunitat historiogràfica, quan ja fa divuit anys que el mestre Vilar ens va deixar.

Agustí ALCOBERRO
Universitat de Barcelona